

NEPŘERUŠENÝ ZÁPAS O ŽENSKÁ TĚLA / IVA ŠMÍDOVÁ

DUDOVÁ, RADKA. 2012. *INTERRUPTCE V ČESKÉ REPUBLICE: ZÁPAS O ŽENSKÁ TĚLA*. PRAHA: SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, v. v. i.

Právo a svoboda rozhodovat o vlastním těle naráží v případě interrupcí hned na několik překážek. Radka Dudová se inspirovala přístupem politických diskursivních rámců a rozkryla ve své analýze klíčové z nich. Argumenty a protiargumenty, které se objevily v dostupných analyzovaných materiálech k interrupcím v českém prostředí od 50. let minulého století, obhajují či potírají interrupce z řady hledisek a je fascinující pozorovat, jak se v podstatě doposud obešly bez toho, aniž by ženám jako občankám bylo právo rozhodovat o svém těle (bezpodmínečně) přiznáno, aniž by se staly subjekty těchto debat.

Kniha Radky Dudové je důležitým příspěvkem do debat jak veřejných (politických), tak odborných. Text může být použit jako archiv s chronologickým záznamem klíčových událostí, které se týkaly interrupcí v České republice po druhé světové válce zhruba do roku 2011. Struktura či logika vyprávění tak může připomenout zapomnětlivým či uvést do obrazu později narozeným téma, jež je v českém prostředí obecně chápáno jako vyřešené velmi liberálně, tedy dostatečně, a jež tudíž nepotřebuje výraznější komentáře či pozornost. Sociologicky klíčovým přínosem pro český akademický kontext je však rámování celého textu, detailně představené v úvodních kapitolách knihy. V nich autorka zevrubně líčí a vysvětluje, jak Foucault a jeho konceptuální následovníci nazírají na soudobé mocenské způsoby organizace společností, rozkrývají způsoby vládnutí celým populacím, což zásadním způsobem ovlivňuje reprodukční chování jejích obyvatel. Zejména jde o kontrolu žen, ženských těl, o regulaci tělesného občanství.

Biomoc, biopolitiku i governmentální, klíčové Foucaultovy termíny pro interpretaci sociální reprodukce, dopl-

ňuje autorka jednak metodologičtějším pojednáním o diskurzech a analýze diskursivních rámců, které umožňují pochopit existující „pravdy“ týkající se interrupcí a biologické reprodukce obecněji. Jednak vymezuje tělesné občanství, koncept rozvinutý zejména Nicolasem Rosem, jakkoli ten jej nazýval biologickým občanstvím (Dudová tak volí kulturní překlad, který jednoznačněji vystihuje vazbu na tělo, zatímco adjektivum „biologické“ má v tomto smyslu podle autorky vágnější, či dokonce zavádějící významy). Analytickým přínosem této perspektivy je rozšířit chápání občanství, vymezeného jako zahrnující práva politická i sociální, popřípadě etnická, ekologická a intimní, zejména o tělesnost. Ta spojuje soukromé s veřejným, a to nejen v rovině sebeurčení, osobních vztahů či sexuality a rolí státu v jejich regulaci, ale právě v doslovném vztahu k tělům lidí. Biologické občanství tak vyjadřuje to, jak „státy“, zpravidla „ve veřejném zájmu“, zasahovaly a stále zasahují do „tělesné integrity těch, kteří jsou považováni za neschopné kontrolovat svá těla“ (Dudová 2012: 17). Interrupce jsou pak jevem par excellence, při jejichž diskursivním rámování se s tělesným občanstvím, biomocí, biopolitikou a governmentální setkáváme.

Nejobsáhlejší část knihy tvoří soupis událostí a procesů vedoucích k legalizaci potratů v Československu v roce 1957 (kořeny mají již v meziválečném ženském hnutí), dále následná praxe a úpravy či jejich absence v totalitním i post-totalitním státě. Jednoznačné výchozí stanovisko autorky a zvolená interpretační perspektiva orientuje čtenáře v logice textu. Ten přináší zejména paralelní či konsekvantní politické diskursivní rámce, jejich vztahy a proměny, které autorka zachytila na základě studia (hojných) pramenných

7. EVROPSKÁ KONFERENCE O GENDEROVÉ ROVNOSTI VE VYSOKÉM ŠKOLSTVÍ / Marcela Linková

Ve dnech 29.–31. 8. 2012 se v norském Bergenu konala 7. evropská konference o genderové rovnosti ve vysokém školství. Konferenci organizovala Univerzita v Bergenu spolu s Výborem pro genderovou rovnost, čest být členkou Mezinárodního poradního výboru měla i autorka této zprávy. Konferenci zahájil rektor Univerzity v Bergenu prohlášením, že v roce 2012 univerzita přijala nový program pro genderovou rovnost, jehož nejdůležitější součástí je zvýšení počtu žen v rozhodovacích a vedoucích pozicích univerzity.

Hlavními tématy konference, která se linula všemi diskusemi, byly otázky měření kvality a excelence, nízké zastoupení žen na vedoucích pozicích a proměňující se výzkumné a vysokoškolské prostředí. O těchto proměnách se diskutovalo nejen v souvislosti s dopadem na vědecké dráhy individuálních vědců a vědkyň, ale také v souvislosti s praktikami nové veřejné správy (new public management) a prosazování programů genderové rovnosti na univerzitách. V tomto ohledu se diskuse v severských zemích zásadně liší od kritik stávajících proměn akademického prostředí v souvislosti se zaváděním praktik nové veřejné správy (např. akademický kapitalismus in Slaughter a Leslie 2001; Shore 2008). Severské země, zejména Norsko a Švédsko, vidí v nové veřejné správě příležitosti pro prosazování genderové rovnosti. Na závěr konference pak proběhl workshop, který se věnoval otázce autonomie univerzit a prosazování genderové rovnosti s názvem Více autonomie – méně rovnosti? Výzkumníci a výzkumnice i tvůrkyň politik ze severských zemí se shodli, že stávající tlak na vyšší autonomii univerzit může mít velice negativní dopad na možnosti „řízení“ (steering) univerzit směrem k opatřením pro genderovou rovnost. V současné době tedy není zřejmé, zda chystané změny nepovedou k tomu, že univerzity se v budoucnu od tématu genderové rovnosti v důsledku zvýšené autonomie neodvrátí. Zároveň také poukázaly na to, že je zásadně nutné rozlišovat akademickou

dokumentů (přepisy parlamentních jednání, soudobý tisk, statistiky a odborná literatura) či analýzy pozdějších akademických reflexí daného fenoménu (odborná literatura a rozhovory s významnými expertními pamětníky). Vedle toho věnuje autorka pozornost klíčovým hráčům, stejně tak jako případné absenci institucí a přístupů, jejichž role se pro interrupce nabízí. Podstatnou část analytické pozornosti tak věnuje Radka Dudová ustavení a fungování „interrupčních komisí“ včetně jejich proměn pod vlivem dominantní politické ideologie, roli expertů (nejprve gynekologů, později i psychologů) i absenci tématu tělesného občanství v agendě českých ženských organizací po roce 1989 apod. Proměnu pozoruhodně ilustrují obsahy článků v časopise *Vlasta*.

Za velmi přínosné považují doplňkové kapitoly knihy věnované nedobrovolným sterilizacím, přístupu k interrupcím pro migrantky a srovnání dopadů diskursivního rámování interrupcí s dalšími oblastmi tělesného občanství žen spojeného s reprodukcí – prenatalní screeningy a (iniciativy za) změny v porodnictví. Zejména kapitola ke sterilizacím důsledně dotahuje výklad biomoci, biopolitiky a governmentality v režimu státního socialismu (i jeho kontinuitu po roce 1989). To společně se samotným stručným závěrečným konstatováním knihy navázaným na výchozí teze tvoří pojítka mezi důkladnou teoretickou přípravou čtenářů v úvodních kapitolách a poměrně deskriptivními kapitolami v jádru knihy. (Autorka sama reflektuje na s. 112–113 popisný charakter svého dosavadního přístupu a v závěru nabízí opět analytičtější, teoreticky rámovaný výklad.) Kapitolám mezi úvodem a závěrem ovšem stále zůstává nedocenitelná „archivní“ či snad učebnicová hodnota i srozumitelně a přehledně podaný výklad, včetně užitečných shrnutí a občas i opakovaných pasáží. I ony mají své místo; připomenou důkladným čtenářům případně již pozapomenuté souvislosti, ale zároveň umožní snáze se v textu zorientovat těm, kdo čtou jen vybrané pasáže.

Tematicky stěžejní kapitoly knihy jsou poměrně bohaté na popis procesů, jež vedly ke konkrétním úpravám, nebo

jim naopak zabránily. Nelze je v kostce reprodukovat na několika řádcích recenze. Shrnu proto jen rozkryté diskursivní rámce, jež se prolínaly etapami „dějin interrupce“ na území České republiky, přičemž je symptomatické, jak jsem uvedla výše, že od legalizace interrupcí až do současnosti v českém prostředí nejsou (až na výjimku z raného období příprav prvního zákona a spíše ojedinělé příklady ze současnosti) rámovány diskursem „občanských práv“ ani specificky práv ženských. Od počátku byly interrupce diskursivně rámovány v souvislosti se „zdravím“ žen, a to zdravím vymezeným medicínským diskursem. Ovšem poměrně pestrout škálu nabývalo to, co zrovna ono zdraví znamenalo a kam byly ženy a jejich reprodukční strategie směřovány. Zpočátku měla interrupce sloužit jako opatření pro „zdravější mateřství“ (v době budování socialismu i normalizace tak byla vnímána jako legitimní či přinejmenším celkem běžně praktikovaná „antikoncepce“), později byl tento rámec doplněn o rovinu apelu na „zdravou populaci“ a proti „strádání nechtěných dětí“, a ještě později byl klíčový diskurs „zdravého mateřství“ modifikován (po zavedení možností miniinterrupcí) na „bezpečnější interrupce pro ženské zdraví“. Ve všech obdobích byly diskuse rámovány blahem a zdravím populace či zdravého mateřství spíše než snahou dát ženám subjektivitu, tedy svobodu, právo či možnost rozhodovat nad vlastním tělem. V době, kdy se poměry uvolnily a interrupční komise byly nakonec zrušeny, stále zůstala hlavním argumentem blahosklonnost státního zřízení, „jehož vyspělost již poskytuje dostatek předpokladů..., aby ženy mohly“ samy rozhodovat, zda těhotenství ukončit či nikoliv (s. 83).

Rezonance totalitních diskursů v období po roce 1989 poodhaluje a pojmenovává autorka jako nepokryté pokračování v tehdy začaté eugenice (doporučení k interrupci ze zdravotních důvodů v případě, že plod je prenatalním screeningem diagnostikován jako „vadný“ nebo je vadou i jen ohrožen, stejně tak větší tolerance interrupcí u „méně žádoucích populací“, zejména sociálně slabých a romských).

autonomii a institucionální autonomii. Prosazování genderové rovnosti severské země jednoznačně vnímají jako otázku sociální spravedlnosti a v tomto ohledu trvají na tom, že jde o hodnotu, kterou by měl stát hájit a prosazovat vůči různým sektorům společnosti, včetně vysokoškolského a akademického sektoru. Tlak na růst institucionální autonomie tomu může stát v cestě.

Kvóty, zejména pro vedoucí a rozhodovací pozice, byly častým tématem. První dvě zvané přednášky, které přednesla Mari Teigen z Institutu pro sociální výzkum v Oslu a Curt Rice, prorektor pro výzkum na Univerzitě v Tromsø, se ke kvótám přihlásily s jednoduchým argumentem: KVÓTY FUNGUJÍ. Mari Teigen uvedla, že přes velkou podporu genderové rovnosti v Norsku přetrvává stav, kdy jsou přijímány spíše ad hoc iniciativy a chybí dlouhodobé programy podpory genderové rovnosti na trhu práce. V Norsku pokračuje diskuse o „preferenčním zacházení“ (preferential treatment), přičemž diskuse je nejživější právě v oblasti akademického prostředí. V současné době je vládou projednávána tzv. Bílá kniha II. Politika pro rovnost: stav a řešení zaměřená na změnu situace, která navrhuje doporučení zavést extra body pro méně zastoupené pohlaví ve vzdělávacím systému a systém stipendií v oborech, kde je nepoměr v zastoupení pohlaví větší než 80:20 (ICT a technika z hlediska nízkého zastoupení žen). Jedním z problémů vzdělávacího systému je silná genderová segregace v oblastech specializované odborné přípravy (obecné vzdělávání je ale vyrovnané s 55% zastoupením žen a 45% zastoupením mužů). To se posléze odráží ve struktuře trhu práce. Curt Rice se zaměřil na to, jak argumentovat pro genderovou rovnost v rámci institucí a vůči vedení institucí, které nejsou vždy genderové rovnosti nakloněny. Uvedl, že argument spravedlnosti (genderová rovnost je správná věc) používáme 100 let, všichni o něm vědí a v současné době nemá v Evropě již příliš velký efekt. Navrhuje tedy používat argument, že genderová rovnost je také „chytrá“ věc – vede k větší efektivitě a produktivitě skupin. Jeho argument do značné míry odpovídá stávajícímu přístupu Evropské komise, která také zdůrazňuje tzv. obchodní argu-

Přetrvalo také vnímání ženy jako dočasné „nádoby“, jež se má podřidit dítěti (novému občanovi), nebo dokonce posiluje legitimita sebeobětování, kdy žena, aby naplnila normativní ideál ženské biografie – mateřství – za každou cenu, mnohdy nevratně poškozuje vlastní tělo a zdraví (s. 126).

Text zahrnuje i analýzu parlamentních debat k interrupcím v obdobích legislativních změn či pokusů o ně až do roku 2011. Ta se však spíše zaměřila na vyjmenování argumentů diskutujících stran, které jsou sice přiřazeny do jinde definovaných diskursivních rámců a kdy rámce jsou vymezeny i aktérům novým, ale myslím, že tato část archivu nabízí barvitější interpretační potenciál ještě pro další doplnění. Jinde Dudová prezentuje organizace aktivní na poli (ženských) reprodukčních práv. Tady by pomohlo zahrnout i ty, jež působí mimo metropoli (řada z nich je sdružená v České ženské lobby, o níž text referuje), například brněnská Liga lidských práv nebo pilířová aktivita NESEHNUTÍ „Ženská práva jsou lidská práva“. Analyticky zajímavý přístup nabízejí i křesťansky profilované organizace, které se angažují v alternativních přístupech k porodu (ale na poli interrupcí by se nejspíše držely své „pro life“ strategie).

Jako doplnění přehledu zdejšího soudobého konceptuálního rámování ženských práv Radka Dudová překvapivě neuvádí texty Zuzany Kiczkové a Etely Farkašové či jinak uváděné Aleny Heitlingerové z kultovního sborníku Nanette Funk a Magdy Mueller *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union* (Routledge 1993). Ty totiž (vedle dalších českých příspěvků) také tematizují nezdařenou ženskou emancipaci a transformující se status žen optikou ženských reprodukčních práv, a to i pokud jde o interrupce.

Překvapivým výsledkem kvalitní analýzy Radky Dudové pak není fakt, že interrupce byly již od počátku rámovány jednoznačně aktuálním medicínským expertním diskursem, později doplněným o psychologický, ale robustnost rezonance tohoto rámce nejen s veřejným míněním, ale

také s totalitním státně socialistickým politickým diskursem, což autorka důkladně rozvinula v jiném ze svých textů, publikovaném letos v časopise *Politics & Gender* (č. 8, s. 123–144). Veřejné mínění souznělo s lékařským rámováním těla (interrupcí) i polarizujícím přístupem zdůrazňujícím biologické odlišnosti ženských a mužských těl, a tudíž společně legitimizovaly vyloučení žen z určité oblasti občanských práv. Akademickým přínosem knihy je také důkladně odvedená práce v posílení legitimacy užití Foucaultových konceptů na totalitní státní režimy, nejen, jak nejčastěji bývá využito, k popisu demokratických zřízení. Dudová tuto linii ještě posílila v již připomenutém anglicky publikovaném článku v *Politics & Gender*: „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality: The Case of Czechoslovakia“.

Podle mého názoru Dudová nabízí velmi hodnotný vhled do přehlížené problematiky a srozumitelně jej jednak rámuje a jednak otevírá dalším možným přístupům. Autorka se zaměřila na tělesné občanství žen a jeho průniky s diskursivním rámováním interrupcí. Ukazuje tak absenci „ženských práv“ v rámování interrupcí a dominanci lékařsky vymezeného „zdraví žen a populace“. Dalším možným přístupem, jenž by vhled do mocenských vztahů regulace a kontroly reprodukce, ženských těl, populace také rozjasnil, by mohlo být, pokud by se důkladněji zaměřil na srovnání sad expertních vědění, jež v různých fázích institucionalizace interrupcí do debaty vstupovaly. Autorka se tématu okrajově několikrát dotkne, například ve zmínce o Nicolasi Roseovi v souvislosti s vládou nových expertních vědění (s. 126) či v popisu počátku debat o interrupcích. Kniha takto pomíjí mocenskou hru mezi autoritativním biomedicínským přístupem k ženským tělům (a k reprodukci) a přístupy alternativními (historicky jde např. o potlačení role a „praktického vědění“ porodních bab, které je oživováno v některých současných kritikách biomedicínských přístupů (objektivizace těla, technologizace apod.).

ment v argumentaci s externími aktéry, zejména členskými státy. Z pléna byl tento přístup posléze kritizován. Je sice možná pravda, že díky diverzitě budou výzkumné týmy pracovat lépe a efektivněji, což se zcela jistě projeví na hodnocení takového týmu a jeho produktivitě, není ale vůbec zřejmé a jisté, že to bude mít pozitivní dopad na ženy, které v takových týmech pracují, jejich kariérní možnosti a zejména kariérní postup. Curt Rice hovořil o třech příkladech výzkumů, jejichž výsledky poukazují na výhody genderové rovnosti. První se týká skupinové dynamiky v malých skupinách a toho, jak se projevuje tlak minority a tlak majority. Výsledky tohoto výzkumu ukazují, že pokud je minorita vystavena tlaku majority, dochází u ní k poklesu kreativity, naopak tlak minority na majority vede k tomu, že se rozšiřuje tvořivost celého týmu. Tento výzkum také poukazuje na fakt, že homogenní skupiny mnohem rychleji konvergují k jednomu názoru. To sice může být příjemné a jednoduché, nevede to ale nutně k nejlepším výsledkům, neboť jiné interpretace a pohledy vůbec nepřijdou ke slovu. Druhý výzkum, který Rice připomněl, byl publikován v článku s názvem „Paradox meritokracie v organizacích“ (Castilla, Bernard 2010). V rámci tohoto experimentu jsou osobám předkládány k hodnocení identické projekty nebo CV, jediná věc, která je odlišuje, je jméno – ženské či mužské. Výzkum ukazuje, že dochází k tomu, že pokud jsou osoby provádějící hodnocení před hodnocením samotným upozorněny na to, že pro danou instituci je hodnota genderové rovnosti důležitá, je hodnocení žen a mužů ještě rozdílnější ve smyslu horšího hodnocení žen než v případě, že takové upozornění hodnotitelé nedostanou – odtud název paradox meritokracie. Třetí výzkum byl nedávno publikován v Science (Balafoutas, Sutter 2012) a prokazuje, že kvóty nevedou ke snížení kvality, jak je často traktováno, ale naopak, k jejímu zvýšení. Daný výzkum ukazuje, že pokud jsou v systému kvóty¹, výběrového řízení se účastní mnohem větší počet žen, přičemž se účastní všechny vysoce kvalifikované ženy, které v dané skupině jsou. Interpretace tohoto výzkumu říká, že pokud ženy mají alespoň minimální pocit, že mají šanci uspět, potom se soutěže

Z popisných pasáží je navíc zřejmé, že zejména v prvních letech „prosazování interrupcí“ šlo také o vyjednávání, přesněji mocensky značně nerovnou hru, autoritativního vědění lékařů s „andělíčkářkami“ a jinak „nesvědomitými osobami“ (s. 50).

Tehdejší argumentace a postupy mohou pomoci porozumět i souladu a nesouladu jazyka diskursivních rámců, kterými je navozováno tělesné občanství do agend občanských, zejména ženských organizací v dnešní době. A mohly by také vnést vysvětlení a dílčí pochopení do zcela po-

larizované debaty o praxi porodů v českém prostředí – to však jistě až v jiném výzkumu. V závěru autorka vymezuje potenciál pro aktuální přerámování dosavadních diskursivních výkladů interrupcí (s. 140), ani tam potenciál alternativních expertních vědění, přitom stále ukotvených v medicínském poli, netematizuje. Ale jak už jsem konstatovala, tento analytický řez si Radka Dudová ani nestanovila jako svůj konceptuální rámec, jen mě k této linii úvah inspiroval. Nijak to neubírá na originalitě, kvalitě, čtivosti, archivační hodnotě a analytickém přínosu recenzovaného díla.

NOVÝ KROK V GENDEROVÉM VÝZKUMU NA SLOVENSKU / ZDEŇKA KALNICKÁ DUDEKOVÁ, GABRIELA A KOL. 2011. NA CESTE K MODERNEJ ŽENE. KAPITOLY Z DEJÍN RODOVÝCH VZŤAHOV NA SLOVENSKU. BRATISLAVA: VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED.

Minulý rok byl pro genderová studia na Slovensku výjimečně plodný. Vyšly zde (kromě jiných) dvě významné publikace, které jsou dokladem úspěšně se rozvíjejícího genderového výzkumu na Slovensku. Dá se říci, že obě knihy se vzájemně doplňují, i když pravděpodobně s tímto záměrem nevznikaly. První z nich, kterou editorsky připravily Zuzana Kiczková a Mariana Szapuová s názvem *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, má výrazně teoretický charakter a soustřeďuje se na aktuální stav problematiky a jejího výzkumu; místem jejího vzniku je Centrum rodových štúdií Univerzity Komenského v Bratislavě na katedře filozofie a dějin filozofie Filozofické fakulty, a obě editorky jsou filozofky. Druhou je kniha *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Domovským místem jejího vzniku je Historický ústav Slovenské akademie věd a jejím cílem je zmapovat rodové vztahy na Slovensku v historické perspektivě, a to od konce 16. do konce 20. století.

Obě knihy spojuje především to, že jsou výsledkem slovenského výzkumu, který prezentuje práci poměrně širokého okruhu autorů a autorek. Jsou tedy dokladem toho, že rodová problematika v teoretické rovině, tj. v rovině definice kategorie rodu a problémových okruhů s ní spojených, i v rovině praktické, tj. jako analytická kategorie a výzkumná optika při studiu dějinného vývoje, již na Slovensku zdolmácela. Ve své výzkumné práci je využívá vzrůstající počet vědkyň a vědců, a to nejen jako individualit, ale jako členů a členek komunit, schopných dlouhodobé a úzké kooperace a koordinace. Dokladem úspěšné spolupráce je – v obou publikacích – přítomnost explicitně artikulované a aplikované metodologie (někdy více, jindy méně), jednotné terminologie, dokonce i jistých podobností ve stylové rovině textů a výskyt intertextových odkazů. Liší se tím, že autorkami práce *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy* jsou výhradně ženy (v počtu deseti) se silnější afinitou

účastní. Pokud tento pocit nemají, soutěže se neúčastní ani ty nejlepší. Kvóty tedy neříkají, že uspějí neschopné ženy, ale že žena má vůbec v daném prostředí šanci uspět. Curt Rice tedy uzavřel, že mezi kvalitou a rovností existuje přímý vztah.

V rámci konference se uskutečnily dvě sekce věnované výzkumu kariérních drah. Catherine Egeland v příspěvku „Time and gendered career trajectories in academia“ představila výsledky studie o využívání času na základě deníkových záznamů, kvalitativní studie administrativních systémů a hloubkových rozhovorů. Cílem jejího výzkumu bylo prozkoumat tvrzení, že věda není práce od 9 do 17 a že vyžaduje totální nasazení, že pracovní čas není přesně vyhrazen a mezi profesionálním a soukromým životem panuje vysoká porozita. Oproti těmto tradičním předpokladům, které jsou často začínajícím vědcům a vědkyním předkládány jako norma, její výzkum ukazuje, že věda modelu 9–17 spíše odpovídá, ale že velká část vědců a vědkyň opět pracuje po 20:00 hodině. Významné rozdíly potom existují v tom, že ženy večer pracují méně než muži. Rodičovství v tom nepříliš překvapivě hraje roli: ženy a muži bez dětí pracují prakticky stejně, ale muži s dětmi pracují nejvíce ze všech kategorií a ženy s dětmi nejméně. Phillip Dubach se v příspěvku „Support for dual career couples: a privilege of the elite or the norm“ věnoval problematice dvoukariérních párů. Jeho výzkum ukazuje, že ženy mnohem více než muži žijí s partnerem, který má profesionální kariéru a pracuje nejméně na 80 %. Rozdíly se projevují i z hlediska partnerství: na vysoké pozici je 15 % žen versus 5 % mužů single, přičemž mnohem vyšší procento žen než mužů zůstává bez dětí. U žen je také mnohem vyšší procento rozpadu partnerství či manželství. S tím souvisí i zjištění, že ženy čtyřikrát častěji než muži cítí, že po narození dětí nemají takovou prestiž a podporu jako dříve. Phillip Dubach uzavřel téma s doporučením zacházet s dvoukariérními páry jako normou, podporovat již zaměstnané akademiky, podporovat neprofesionální pracovníky, zejména postdoky, zavést transparentní pravidla profesního postupu a ustavit široké síť pro hledání místa.

k feministické optice; objevuje se zde proto častěji kritický postoj k aktuálním vědeckým i společenským problémům. Navíc je kniha *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy* koncipována jako svého druhu „učebnice“, dodejme, že první z pera domácích slovenských autorek, pro kurzy v rámci genderových studií/rodových studií na akademické půdě.

Věnujme se však knize *Na ceste k modernej žene*. Je výsledkem práce 30 autorů a autorek: 19 žen a 11 mužů (z toho jeden český, Ivan Vodochodský). Autorkou úvodu i závěru (kromě dalších čtyř kapitol) je historička Gabriela Dudeková. V úvodu krátce reflektuje postavení výzkumu rodových vztahů v oblasti slovenské historiografie a konstatuje, že slovenský výzkum zaostává nejen za výzkumem v anglosaských zemích, ale také – ve středoevropském kontextu – za situací ve vědě české, maďarské, rakouské, polské a německé, „ktoré sa môžu pochváliť oveľa dlhšou tradíciou výskumu dejín žien a rodových vzťahov“ (s. 9–10). Gabriela Dudeková v úvodu seznamuje s použitou terminologií, poučena teoretickou literaturou zahraniční i slovenskou (Foucault, Bourdieu, Scott, Conell, Havelková, Tinková, Malečková, Kiczková, Cviková, Juráňová, Kobová), a identifikuje roviny, ve kterých bude rodová analýza uplatněna. Jsou to tyto: „1. ako sa ženská a mužská rodová identita definovali v súdobých normách a hodnotových systémoch (teda ako boli konštruované ideálne predstavy o ženskosti a mužskosti); 2. vplyv rodovej identity na reálne sociálne pomery, resp. postavenie (čo bolo zhodné a čo špecifické pre ženy a pre mužov), 3. reakcie a stratégie jednotlivcov na podmienky, ktoré boli určené ich rodovou príslušnosťou, teda osobné reakcie a hľadanie vlastnej identity a vlastnej cesty v konkrétnych životných podmienkach.“ (s. 15) Za cíl kolektivní monografie *Na ceste k modernej žene* označuje sledování rodových vztahů v historickém vývoji na území dnešního Slovenska v úzkém vztahu k procesům modernizace společnosti a s důrazem na problematiku postavení žen. Její pod-

titul: *Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku* pak vystihuje skutečnost, že cílem není vyčerpávající přehled ani z hlediska témat, ani z hlediska analyzovaných historických období. Tyto volby (téma a délka historického záběru) byly pravděpodobně ponechány na autorech a autorkách tak, aby konvenovaly s jejich dosavadním vědeckým zájmem. Kniha tak umožní vytvořit si reálnou představu o tom, kteří autoři a autorky, na jakém materiálu a historickém období, a jakým způsobem dnes na Slovensku reflektují ve svém výzkumu rodovou problematiku.

Struktura objemné knihy (773 stran) se sice odvíjí od výše uvedeného rozlišení jednotlivých rovin analýzy, ale nekopíruje je zcela; vkládá mezi ně aspekty, které není možné na některou z těchto rovin zřetelně „umístit“. Je rozvrstvena (kromě úvodu a závěru) do pěti základních tematických celků: „Ideální obraz“: normy mužskosti a ženskosti v historickém vývoji; „Cesty emancipace“: od domácího krbu k politice; „Reálný obraz“: sociální postavení ženy a rodové rozdíly; „Ženská povolání“ a nakonec „Možnosti a bariéry uplatnění žen“: konkrétní osudy.

Jak v závěru konstatuje sama autorka, jednotlivé roviny se navzájem prolínají a ovlivňují. Již v prvním tematickém celku o ideálním obrazu mužskosti a ženskosti, který je „odčítán“ hlavně z jejich obrazů v literatuře (podrobeny analýze jsou nejen romány: *Literárny obraz ženy* Dany Hučkové, ale i pohřební kázání a nekrology: *Ženský svet v staršej slovenskej literatúre* Eriky Brtáňové) a výtvarném umění (*Ženy na plátne prvej polovice 19. storočia* Kataríny Beňové), nacházíme celou řadu podkapitol, jejichž obsah naznačené rovině zcela neodpovídá: výchova a vzdělávání aristokratek v bratislavském klášteře Notre Dame sice může být chápáno jako normotvorné (*Výchova a vzdelávanie aristokratiiek* Ingrid Štibrané), na druhé straně však popisuje reálný život této skupiny dívek a žen (a mohlo by být tedy legitimně zařazeno do části o reálném obrazu žen). Podobně se má věc s většinou podkapitol knihy *Na ceste k modernej žene*. Uka-

Stina Backman z Univerzity v Linkopingu vystoupila s příspěvkem „Equal in academia: Career trajectories of men and women“. Ve svém příspěvku představila výsledky pravidelného šetření, které univerzita každé dva roky provádí s cílem měřit tzv. index šťastného zaměstnání. Nové šetření bylo motivováno zejména faktem, že v předchozím šetření doktorandky uváděly špatné zacházení a diskriminaci na základě pohlaví nebo genderu – 26 % doktorandek uvedlo, že se jim dostává jiného zacházení a mají méně příležitostí pro akademický rozvoj. Následné šetření mělo tato zjištění dále specifikovat. Stima Backman zjistila, že v případě genderově specifického zacházení dochází k tomu, že na ženy jsou kladeny vyšší očekávání, nebo jsou naopak konfrontovány nižšími očekáváními, v rámci instituce zůstávají neviditelné, setkávají se s posměchem, to, co říkají, je ignorováno (ale potom totéž, když je řečeno mužem, je chápáno jako důležitý příspěvek do diskuse) a nejsou brány vážně. Začínající vědkyně, které se výzkumu účastnily, uváděly, že takové zacházení je běžnou součástí akademické kultury a že je obtížné ho přímo konfrontovat. Backman také zkoumala dobu, která je potřeba k dosažení docentury a profesury. Její zjištění překvapivě ukazují, že ženy potřebují kratší čas – docenturu získávají v průměru osm let a muži devět let po doktorátu (přičemž nebrala v potaz kariérní přestávky, takže je zřejmé, že v případě žen je ta doba ještě kratší, kdyby se vyloučila doba strávená pečovatelskou prací v domácnosti). Ženy ale byly při dosažení docentury starší než muži – v průměru jim bylo 46 let, zatímco mužům 43 let, 35 % získává docenturu až po padesátce. Na druhou stranu je ale také více žen než mužů (téměř 25 %), které získávají docenturu před dosažením čtyřicítky. V případě profesur je průměrná doba od doktorátu u žen 10,4 let a u mužů 11,4 let, muži jsou ovšem opět mladší. Tyto věkové rozdíly jsou patrné už na úrovni doktorátu, kdy průměrný věk, kdy ženy končí doktorát, je 37 let a u mužů těsně po 32.

Na konferenci se zvanou přednáškou s názvem „The new neurosexism: what it is, and why we should care“ vystoupila Cordelia Fine. Fine v loňském roce vydala zásadní knihu *Delusion of Gender: How our minds, society, and neurosexism create differ-*

zuje se tedy, že dělení na jednotlivé roviny je opravdu vynucenou abstrakcí, které z povahy věci nelze dostat, a že větší význam než její striktní dodržování má právě odhalení toho, jak jednotlivé roviny spolupůsobí, a to prostřednictvím aktivní činnosti jejich účastníků a účastnic. Z tohoto hlediska je velmi instruktivní poslední část knihy, ve které jsou popisována interpretována konkrétní osudy „pionýrek“ v oblasti profesního uplatnění: *Mária Bellová* – „prvá slovenská lekárka“ Karola Hollého, *Prvá docentka medicíny Božena Štúrová-Kuklová* z pera Anny Falisové, *Prvá slovenská farárka Darina Bancíková* Petra Macha, ale i dvou žen, které neměly určitou profesi, ale vytvářely podmínky pro činnost ostatních („*Národná tetka*“ *Pavla Chabré-Kokešová* Ľuboše Kačírka) nebo se samy v profesně „nespecifických“ činnostech angažovaly (*Život zasvätený práci pre národ: Marína Paulíny* z pera Zuzany Francové). V jejich osudech se totiž výše uvedené roviny velmi úzce prolínají a plasticky tak odhalují podmínky a proces „dělání genderu/rodu“ (*doing gender*) v každodenních rozhodnutích žen (a mužů). V dalším textu tedy opustím výše uvedenou strukturaci knihy a její tematiku „protnu“ podél jiných linií.

Jednou z hlavních oblastí zájmu autorek a autorů je nepochybně významná kapitola slovenských „rodových dějin“ – činnost slovenských žen organizovaných ve spolku Živena a spojených s prvním slovenským ženským časopisem Dennica. Toto téma se opakuje v několika podkapitolách (Literární obraz ženy z pera Danice Hučkové, Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie, Živena – spolok slovenských žien a Ženy v tieni mužov: spisovateľky, redaktorky a prekladateľky Daniely Kodajové, Konzervatívne feministky Gabriely Dudekové, Emancipácia žien optikou slovenských politikov Milana Podrimavského), a i když je nahlíženo vždy poněkud jiným zorným úhlem, přece jen vyvolává dojem určité „nadprodukce“. Na tomto materiálu je dokumentováno úzké spojení vzniku organizovaného ženského hnutí na Slovensku s hnutím národně osvobo-

vacím. Autoři a autorky porovnávají situaci na slovenském území se situací v jiných zemích, které usilovaly o samostatnost v rámci habsburské monarchie, a nacházejí zde paralely a analogie; vybízejí proto ke zkoumání tohoto jevu nejen v úzkých národních hranicích, ale v širších střeoevropských souvislostech. V knize se však objevují i témata, která jsou zatím více či méně na okraji badatelského zájmu a přinášejí zajímavé poznatky (tím nechci říci, že kapitoly o tradičnějších tématech nové poznatky nepřinesly). Mám na mysli např. analýzu satiry a dobových karikatur, kde se odehrával „argumentační“ boj prostředky dehonestace a zesměšňování, které měly na tehdejší populaci nepochybně mimořádný vliv (v rámci kapitoly Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918 Gabriely Dudekové); text o fejetonu jako typicky městském žánru s jeho vizí „nové ženy“ – moderní slečny (Obraz modernej ženy v nemeckom a českom fejetóne v medzivojnovom období Blanky Mongu); přehled o pronikání žen do jednotlivých sportovních odvětví (Ženy v športe – od diskriminácie k suverenite Igora Machajdíka); popis hospodářské činnosti zemanských žen podle dobových soudních protokolů, které dokumentují, že tyto ženy byly aktivními hospodyněmi a úspěšně spravovaly často velké majetky nejen v případě nepřítomnosti manžela nebo jako vdovy („*Zemianka-gazdiná*“ v Uhorsku 18. storočia Tomáša Januru). Monika Vrzguľová na základě vlastního výzkumu analyzuje vzpomínky dosud žijících žen na holocaust, kde identifikuje specifické podoby jejich ponížení (Holocaust v životných príbehoch žien), život v komunitě klarisek rekonstruuje Ingrid Kušníráková v kapitole Život v rehoľnej komunitě. Analýzu málo prozkoumaného fenoménu ženy ve službě (hlavně jako služky, ale i guvernanky či společnice) nabízí Roman Holec v kapitole Žena v službe. Další témata jsou zřetelná z názvů: Medzi profesiou a záľubou: hudobníčky na Slovensku Jany Lengové, Ženy za maliarskym stojanom Kataríny Beňové a Ženy s dlátom v ruke: sochárky a dejiny umenia Márie Oriškové.

ence, které se dostalo značné mezinárodní pozornosti. V knize poukazuje na to, že velká část výzkumů, které poukazují na rozdíly v neurologické funkci mozku žen a mužů, nemá žádnou oporu v solidních datech a jde o velice nekvalitní, nevěrohodný a metodologicky špatný výzkum. Neurosexismus definuje jako tvrzení, které legitimuje rozdíly mezi muži a ženami na základě pseudovýzkumu mozku. V těchto teoriích hraje hlavní roli fetální testosteron, jehož přítomnost ospravedlňuje horizontální a vertikální segregaci a říká, že takové vertikální a horizontální dělení společnosti je dokonce žádoucí. Jedním z příkladů, který představila na konferenci, je metoda tzv. neuroimagingu, který má ve vědě i v sociálních vysvětleních dneška velký vliv. Fine argumentuje, že místo poskytování objektivních výsledků tento výzkum často slouží pouze k udržování stereotypů. Neuroimaging je založen na měření toku krve a srovnává tok krve během experimentálního a kontrolního úkolu, přičemž se provádějí testy rozdílů v toku krve v různých oblastech mozku u mužů a žen. Fine ukazuje, jak je neuroimaging používán genderově esencialisticky a poukazuje na tzv. nepodložený výsledek (spurious results) a publikační předsudek v prezentaci výsledků tohoto výzkumu. Genderový esencialismus můžeme nalézt zejména v souvislosti s argumenty pro větší lateralizaci mužského mozku, zejména jazykovou lateralizaci. Fine provedla dvě metastudie této odborné literatury a zjistila, že žádné takové rozdíly neexistují. Rozdíly jsou nacházeny pouze v malých studiích, kterých se účastní 15 a méně výzkumných subjektů, přičemž jak Fine upozorňuje, za věrohodné a vypovídající se považují pouze studie, kde je minimální počet výzkumných subjektů 20. V případě velkých studií rozdíly konvergují k nule, tj. žádné rozdíly v lateralizaci mozku mužů a žen nejsou zjištěny. Fine také zjistila, že 57 % publikací v roce 2009 nemělo žádné citace proti lateralizaci, přestože takový výzkum existuje a je publikován v relevantní odborné literatuře. Přestože tedy lze přinejmenším říci, že výsledky těchto výzkumů nejsou konkluzivní, výzkumy, které se snaží prokázat rozdíly v mozkové aktivitě žen a mužů, zatajují, že výzkum, který jejich výsledky

Velká skupina příspěvků se týká otázky vzdělání a profesního uplatnění, jež autoři a autorky považují za „vstupní bránu“ k ženské emancipaci. Z příspěvků, které se této problematice věnují, vystupuje rozdíl mezi chápáním významu vzdělání pro aristokratky, pro řeholnice a pro ženy na přelomu století, kdy se vzdělání stalo předpokladem vykonávání určité profese, a tedy podmínkou pro vstup žen do světa placeného zaměstnání („Ženské profese“ v ranom novoveku – typológia a příklady Tünde Lengyelové, Výchova a vzdelávanie aristokratiiek z pera Ingrid Štibrané, Aristokratky na prelome vekov Daniela Hupky, Diskurz o poslaní vzdelaných žien Gabriely Dudekové, Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie a Povolanie učitelka Daniely Kodajové, Právničky v Československej republike Kataríny Zavackej, Ženy v zdravotníctve a sociálnej starostlivosti, kde se Anna Falisová zabývá problematikou vzdělávání ošetřovatelek, Krajčírky Magdalény M. Zubercové).

Poslední skupinu tvoří kapitoly, které se věnují problematice rodových vztahů v období socialismu: Ženy a profese v reálnom socializme (Natália Veselská) a Patriarchát na socialistický spôsob (Ivan Vodochodský), případně Slovenského státu („Nová žena“ so starou prachovkou Maríny Zavacké). Zajímavé poznatky přináší text o problémech univerzitních studentek v době první Slovenské republiky, kdy vládnoucí moc plánovala přikročit k omezení či přímo zákazu jejich studia (Univerzitné študentky počas prvej Slovenskej republiky z pera Mateja Šemšeje). Další příspěvky mají charakter přehledů: Rodové stereotypy v novoveku (Tünde Lengyelová), Mužské a ženské svety v spolcích (Elena Mannová), Teória a prax: participácia žien v politike a Premeny právneho postavenia žien (Gabriela Dudeková), a nakonec Populačný vývoj a zamestnanosť z rodovej perspektívy (Pavol Tišliar).

Jak je zřejmé z výše uvedeného přehledu kapitol publikace, kolektiv autorů a autorek knihy Na ceste k modernej žene se podařilo pokrýt velmi bohatou škálu témat,

analyzovaných ve spojení s problematikou jejich specifík v jednotlivých sociálních skupinách společnosti (snad s výjimkou dělnické třídy). Výsledky těchto konkrétních historických analýz napomáhají zpochybnit některé schematické představy o postavení žen v minulosti a nechávají vystoupit problematiku rodových vztahů detailně a v komplexních historických souvislostech, a tedy plasticky a „živě“. Zvolený metodologický přístup reflektuje potřebu zkoumat rodové vztahy v souvislosti a propojení s etnickými, třídními (stavovskými či skupinovými), náboženskými, národními a dalšími aspekty života konkrétního jedince (věk, profese, prostředí: venkov nebo město, region atd.), zdůrazňovaný i v oblasti teoretické reflexe kategorie genderu/rodu (v českém prostředí např. socioložkou Gerlindou Šmausovou). Gabriela Dudeková oprávněnost tohoto přístupu potvrzuje slovy: „Z našich závěrů vyplývá rozhodující význam vztahu rodové/genderové identity k dalším vrstvám, resp. složkám osobní identity a kolektivních identit“ (s. 709). Dokonce píše, že „více autorů a autorky dospěli k závěru, že rod/gender – na rozdíl od občanské společnosti 19. a 20. století – nebyl v stavovské společnosti nejdůležitější univerzální kategorií sociální hierarchie a diferenciacie.“ (s. 711) Když dále uvádí, že „stotožňování ženy s privátní sférou působnosti a muže s veřejnou sférou a jejich striktní oddělování nastalo až od 19. století so zavedením legitimních forem demokratické politické participácie a s narušením stavovského principu moci“ (s. 711), bylo by na místě připomenout, že oddělení sféry privátní (oikos) a veřejné (polis) propagoval již Aristoteles a patřičně je i teoreticky zdůvodnil (nedostatečností ženského těla – fyzis). A nebyla to otázka pouze teoretická: muži a ženy klasického antického světa (přínejmenším v Aténách) v takto rodově strukturované realitě i žili.

Díky tomu, že autoři a autorky sledují poměrně dlouhé historické období, výsledky jejich zkoumání dokládají „premenlivost“ (a teda aj relativnosť) predstáv, čo sa v rôz-

zpochybňuje, existuje. Stávající výzkumné praktiky tedy podporují předsudečné a výzkumně špatně podložené rozdíly a tyto rozdíly přehánějí. Jaký dopad má tato vědecky pochybná praxe? Vede k utvrzování genderových stereotypů a víry v biologická vysvětlení. Takový výzkum vede také k tzv. ohrožení stereotypem (stereotype threat). Výzkumy, které zkoumají například matematické dovednosti, ukazují, že pokud je při experimentu uvedeno, že mezi muži a ženami existují rozdíly v matematických dovednostech a ty jsou vrozené, mají ženy v těchto testech mnohem horší výsledky než muži. Pokud je ale uvedeno, že rozdíly sice existují, ale je to v důsledku sociálních vlivů, ženy prokazují mnohem lepší výsledky, které jsou stejně vysoké, jako když se řekne, že mezi muži a ženami žádné rozdíly v matematických dovednostech neexistují. V tomto případě rozdíly ve výsledcích chlapců a dívek mizí. Experimentálně se tedy potvrzuje, že pokud je ženám řečeno, že v něčem nebudou dobré, potom v tom dobré nejsou. Teorie lateralizace k tomu významně přispívá. Třetím dopadem tohoto pochybného výzkumu je tolerance stávajícího statu quo. Pokud lidé věří, že mezi mozkem mužů a žen existuje vrozený rozdíl, potom také věří, že se společnost chová k ženám spravedlivě, lidé jsou si mnohem méně jisti, že může dojít ke společenské změně a mužům mnohem méně vadí diskriminace žen. Výzkum, který provádí Cordelia Fine, nám pomáhá nahlédnout, jak důležité je věnovat pozornost genderově citlivému výzkumu a že výzkum, který se snaží prokázat „vrozené“ rozdíly mezi muži a ženami, rozhodně nedostává metodologickým standardům – můžeme se potom ptát, zda je jeho účelem něco jiného než prokázat biologické, vrozené rozdíly mezi muži a ženami, a to potvrdit stávající genderově nerovnou organizaci společnosti.

Další zvanou řečnicí byla Katrin Zippel, která se věnuje komparativnímu výzkumu sexuálního obtěžování. Na konferenci ale vystoupila s příspěvkem „Gender in the globalizing academic world“. Tento výzkum vychází z její práce jako spoluřešitelky grantu ADVANCE National Science Foundation v USA, kde v současné době působí. V rámci výzkumu se věnovala dopadu mezinárodní spo-

nych historických obdobiach pokladalo za typicky „mužské“ a „ženské“ sféry práce“ (s. 708). Tím poskytují pádný argument pro podporu teoretické premisy o konstruovanosti ženské a mužské „přirozenosti“, jejich vlastností a rolí ve společnosti, a pomáhají je „denaturalizovat“. Mnozí a mnohé také úspěšně rozkrývají ideové a politické pozadí změn v interpretaci a argumentaci, které se liší podle představ jejich autorů a autorek o „správném“ rodovém uspořádání společnosti. Nechybí ani identifikace „bílých míst“, která teprve čekají na badatelský zájem a „svého“ autora či autorku (např. tělo a sexualita), a jsou naznačeny i možné směry dalšího výzkumu.

Bohatý historický materiál, který pochází z rozmanitých pramenů (zákony a další dobové právní úpravy, demografické statistiky a statistiky zaměstnanosti, ideologická a politická prohlášení, diskuse v tisku či na půdě parlamentu, novinové články, časopisy, biografie a autobiografie, rozhovory, dopisy, výtvarná díla, romány a jiné literární žánry, další archivní materiál různého druhu), použití různých parciálních přístupů v rámci celkové výzkumné stra-

tegie a obrovské množství pramenné a sekundární literatury činí z knihy *Na cestě k moderní ženě: Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku* milník na cestě rodového výzkumu, tj. využití kategorie rodu jako výzkumné optiky při konkrétních analýzách dějinného vývoje na Slovensku. Kniha je nabitá fakty, které vydávají svědectví o historickém utváření rodových vztahů na území Slovenska, jejich podobách a způsobech argumentace, využívaných na podporu či naopak pro kritiku jejich konkrétních podob. Její informační funkci podtrhuje extenzivní použití autentických materiálů v podobě citátů z dobových novin, časopisů, politických projevů, knih, ale i vizuálního materiálu v podobě karikatur, obrazů a fotografií. Kniha představuje neocenitelný zdroj poznatků pro každého, koho zajímá historie a zvláště otázky rodových vztahů a jejich podob v dějinách. Je v jistém smyslu pendantem vysoce teoretické práce *Rodové štúdiá: Súčasná diskusia, problémy a perspektívy*, jejíž teoretické závěry může „doplnit“ a podpořit bohatým historickým materiálem – virtuálně tak tvoří komplementární části jednoho celku.

NOVÁ VÝSKUMNÁ AGENDA / ĽUBICA KOBOVÁ

NEDBÁLKOVÁ, K. 2011. *MATKY KURÁŽE: LESBICKÉ RODINY V POZDNĚ MODERNÍ SPOLEČNOSTI*. PRAHA & BRNO: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ & MASARYKOVA UNIVERZITA.

Názvy knih Kateřiny Nedbálkové – v porovnání s mnohými, které kopírují opisné názvy projektů, z kterých vzišli – sľubujú dobrodružstvo. V roku 2006 autorka vydala etnografiu rodu a sexuality v ženských väzniciach *Spoutaná Rozkoš*,¹ teraz čitateľky a čitateľov láka na *Matky kuráže* s podtitulom *Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Verím, že nepokazím zážitok z čítania, ak prezradím, že

„kuráž“, guráž či odvaha, je akýmsi afektívnym nastavením, postojom, ktorý Nedbálková prisudzuje lesbickým ženám žijúcim v rodinných zväzkoch s partnerkou a deťmi a ktorý tieto potrebujú pre vyjednávanie mantinelov normálnej a normalizujúcej inštitúcie, ktorou rodina je. Koniec koncov je to skôr akoby objektívne, ale tajomstvom nabité opisné vyjadrenie „lesbické rodiny“, ktoré ku knihe priti-

lupráce na kariérní možnosti vědkyň v USA. Výzkumnou otázkou jejího projektu je, jak jsou genderové vztahy rekonfigurovány v globální vědě a jak gender ovlivňuje dynamiku a praktiky mezinárodních výzkumných kolaborací. V této souvislosti hovoří (v paralele ke skleněnému stropu) o skleněných hranicích, které ženy ve zvýšené míře než muži často nemohou překročit. Globální svět vědy popisuje jako aktivitu hluboce stratifikovanou a elitní. Argumentuje, že s vědci a vědkyněmi nemůžeme zacházet jako s „mozkem na tyčce“ (brain on a stick) a z hlediska geografické mobility hovoří o klíčové roli „přenosného partnera“ (portable partner), tj. partnera, který může partnerku následovat – stejně jako to velice často dělají ženy v případech mobility svého partnera či manžela. Zippel argumentuje, že stávající systém globalizované vědy může být pro ženy velice přínosný v tom, že v některých případech v cizím prostředí role pohlaví ustupuje do pozadí a do popředí vystupuje národnost. Tento tzv. národní bonus ovšem nebude, jak ostatně ukazovaly v diskusi další přítomné, dostupný všem stejně. Velice výmluvně o tom ostatně hovořila Turkyně Gul Bekcioglu, která popsala svoji zkušenost se sexismem v Turecku, ale i ve Finsku a Německu. Uvedla, že ve Finsku byla brána jako žena a cizinka a že „si s ní nevěděli moc rady“. V Německu si v současné době dělá doktorát a musí se potýkat s předsudky ohledně svého tureckého původu. Gul Bekcioglu v panelu uvedla, že by chtěla být vzorem pro další dívky v Turecku a „nechce to vzdát“, zároveň se jí ale její stávající situace nelíbí. „Měla bych být respektovaná“, řekla, ale „v Německu se mě lidé ptají, tak ty jsi Turkyně, a děláš Ph.D. – jak to, protože si myslí, že jsem další turecká utečenkyně, která je na německých dávkách. Je těžké neustále lidem vysvětlovat, kdo jsem.“ I v diskusi k přednášce Katrin Zippel zaznívalo, že vědkyně z globálního Jihu se na národnostní bonus rozhodně spolehnout nemohou.

Příští 8. konference o genderové rovnosti ve vysokém školství se bude konat za dva roky ve Vídni. Letos se ukázalo, že síť, která konference původně iniciovala, je velice silná a přes množství změn, ke kterým v akademii dochází, jsou otázky genderového výzku-

ahne a dosť pravdepodobne spôsobí aj to, že sa kniha bude čítať od jej druhej polovice, teda od miesta, kde začína „príbeh dát“, rozhovorov. Tento spôsob čítania je bezpochyby legitímny. Ak by však ale zostalo len pri nasýtení zvedavosti informáciami o tom, ako napr. reálne dochádza k počatiu, ako lesby vyjednávajú so svojou rodinou pôvodu o spôsoboch príbuzenského vzťahovania a ako komunikujú svoje rodičovstvo so susedmi, došlo by tak k podstatnému nepochopeniu a dezinterpretácii Nedbáľkovej výskumného projektu.

Ako píše autorka, lesbické rodiny sa najčastejšie skúmajú v tzv. paradigme diferencie (s. 42), kde sa vyčleňujú spomedzi iných rodinných usporiadaní, ktoré sú definované ak už aj nie existujúcim heterosexuálnym rodičovským párom, tak aspoň jeho normatívnym predpokladom (a „nedostatočnou“ realizáciou, ako je to v prípade matiek samoživiteliiek). Tento prístup má svoje historické a politické opodstatnenie, keď z defenzívnej pozície bráni právo na existenciu rodín s neheterosexuálnym rodičovským párom. Želané teoretické východisko a stratégia ďalších výskumných aktivít sú však podľa autorky podstatne odlišné: „Chci ukázať, že téma homosexuálnych rodín není okrajovým fenoménem se specifickými konceptualizacemi a výzkumy, ale že se vztahuje také k obecnějšímu referenčnímu rámci rodiny jako dominantní sociální instituce, rodiny, která je primárně vnímána jako genderovaná, heterosexuální a prokreativní.“ (s. 9) Tento cieľ sa jej darí naplňať, a preto knihu možno jednoznačne odporučiť nielen ako povinné čítanie pre kurzy rodových štúdií, ale vari aj ako knihu, ktorou môžu začínať kurzy sociológie rodiny.

Začleneniu do tohto subdisciplinárneho rámca napomáha Nedbáľkovej rozsiahla diskusia klasických aj súčasných – výlučne sociologických – teoretizácií rodiny. Podľa niektorých autoriek a autorov (predovšetkým podľa Becka a Beck-Gernsheim) sú tzv. homosexuálne rodiny paradigmatické pre rozmanitosť rodinných foriem a príbuzenských

modelov v druhej modernite. Bezpochyby ona rozmanitosť tvorí dobré podložie pre legitimizáciu výskumných zámerov aj pre získavanie politickej podpory pre uznanie homoparentality (sociálnym) štátom. Zaujímavá diskusia by však mohla vzniknúť z toho, keby sme kritické diskusii podrobili existujúcu (a dlhodobu vysokú) „dôveru“ v inštitúciu rodiny aj manželstva v Českej aj Slovenskej republike, tj. keby sme preskúmavali normativitu týchto inštitúcií zároveň s tým, akú diverzitu vôbec umožňujú a aké iné formy spolujitia či intimity vylučujú.

Nezdá sa mi byť totiž nevýznamné konštatovanie autorky, že hoci do výskumného terénu vstupovala so vzrušením, opúšťala ho s pocitmi bežnosti a všednosti (s. 53). Bolo by možné tento akoby mimobežný dojem výskumníčky interpretovať aj tak, že viac než s podvracaním inštitúcie rodiny (pre ktoré sa snaží nechať otvorené dvere – pozri jej diskusiu o asimilácii a subverzii na s. 52) sa stretla s konformnosťou, úsilím zapadnúť, „prispôbiť sa“, vrásť do existujúceho usporiadania spoločnosti bez nejakého veľkého úsilia meniť ho? Takémuto konštatovaniu by napovedali aj autorkine slová, keď v závere hovorí o tom, že lesbické rodičovstvo pre ženy predstavovalo akési *coming-in*: „Lesbické ženy jakoby rodinným životom autenticky vchádzely a zapadaly do sveta ostatných, normálnych, očakávaných a všedných.“ (s. 110) Takto uchopené lesbické rodiny nás tak môžu upozorniť na ironický paradox toho, že časom možno budú oveľa menej „deviantné“ či „nenormálne“ než bezdetná, samostatne žijúca žena alebo bezdetný manželský pár.

Pravda, v súčasnosti musia rodiny s neheterosexuálnym rodičovským párom odrážať iné druhy námietok. V mediálnych a politických diskusiách, v centre ktorých stojí fetišizovaná figúra dieťaťa a jeho domnelé blaho, sú výskumníčky strániace gejskej a lesbickej komunite tlačene do vyjadrení typu „dieťa vychovávané v lesbickej rodine je rovnako zdravé, psychicky vyvinuté ako dieťa vychovávané v rodine väčšinovej“. Sledovanie tejto argumentačnej línie a jej spätne

mu v mnoha zemích jasne na pořadu dne. Nejsou to pouze severské státy, které na konferenci byly hodně zastoupeny, ale i Německo, Rakousko a Švýcarsko, které podporují genderový výzkum v oblasti vědy a výzkumu. Silné zastoupení měla překvapivě i Austrálie, kde mají opatření na podporu genderové rovnosti na vysokých školách také již dlouhou historii. Atmosféra na konferenci byla velice přátelská, vřelá. Oproti dřívějším konferencím se letos také účastnil menší počet mladých (a pouze několik seniorních) vědců, kteří v různých evropských institucích provádějí genderový výzkum ve vědě. První den konference vyzvala jedna z předních postav genderového výzkumu v akademickém prostředí v Evropě prof. Liisa Husu k tomu, aby se účastnice a účastníci každý den seznámili alespoň s jedním člověkem, kterého neznají. Přátelská pokynutí, neustálé diskuse ve foyeru, ve frontě na oběd nebo o přestávkách jednoznačně potvrzovaly, že jsme se všichni seznamovali mnohem více.

Literatura

- Balafoutas, L., Sutter, M. 2012. „Affirmative Action Policies Promote Women and Do Not Harm Efficiency in the Laboratory.“ *Science*, Vol. 3 335, No. 6068: 579–582.
- Castilla, E. J., Benard, S. 2010. „The Paradox of Meritocracy in Organizations.“ *Administrative Science Quarterly*, Vol. 55, No. 4: 543–676.
- Shore, C. 2008. „Audit Culture and Illiberal Governance: Universities and the Politics of accountability.“ *Anthropological Theory*, Vol. 8, No. 3: 278–298.
- Slaughter, S., Leslie, L. S. 2001. „Expanding and Elaborating the Concept of Academic Capitalism.“ *Organization*, Vol. 8, No. 2: 154–161.

dokladovanie sociálnovedným výskumom však autorka považuje – myslím, že celkom náležite – za banalizáciu a vulgarizáciu problematiky (s. 44). Nedbáľková kriticky skúma tento tlak, keď odhaľuje pôvodný impulz, ktorý ju k výskumu lesbických rodín viedol – expertíza pre Úrad vlády ČR, z ktorej napokon zišlo. Okrem kritického hodnotenia vlastnej vpletenosti do tohto dominantného diskurzu upozorňuje na zásadný článok Judith Stacey a Timothyho J. Biblarza,² ktorý defenzívnu a ideologicky ukotvenú predpojatost mnohých výskumov kritizuje a zviditeľňuje aj tie výsledky, ktoré zástankyne a zástancovia agendy „teplých rodín“ nemusia v existujúcom politickom ovzduší priznávať rady a radi. (Konkrétne to, že deti vychovávané v „teplých rodinách“ s väčšou pravdepodobnosťou inú než heterosexuálnu sexuálnu orientáciu a správanie naozaj prijímajú a budú realizovať, čo je v protiklade k „politicky korektnému“ a aj v teplotom hnúti protežovanému tvrdeniu o tom, že na sexualite a rodovej identite detí ich výchova v rodine s rovnakopohlavným rodičovským párom nič nemení.)

Ako je z uvedeného zrejmé, téma výskumu sa nachádza na priesečníku spoločenských debát, politických agend... a napokon aj životov žien, detí, ich rodín, príbuzných, priateľov a známych. Nedbáľková sa nesnaží o vyvažovanie týchto možných prístupov. Popri úsilí o vernosť dátam a uchovanie dôvery medzi ňou a respondentkami (14 lesbickými a 1 gejským párom) vo výskume aj po jeho ukončení z tohto „materiálu“ či „terénu“ vyberá problémové body, ktoré sú pre uchopenie inštitúcie rodiny zásadné. V tom jej napomáhajú metodologické východiská informované najmä interpretatívnymi (Goffman, Bourdieu, Fassin) a feministickými a queer (Butler, West a Zimmermann) prístupmi. Rodinu chápe ako prácu aj ako inscenovanie (či dokonca sebaštylizáciu) pre rôzne verejnosti. Ako píše, vo výsledku jej cieľom nebolo „zachycení špecifčnosti a autenticity jednotlivých rodín. Zaznamenávala jsem podobné, opakující se, ale zároveň jsem také chtěla ukázat nejružnější di-

menze, kontexty a vrstvy těchto pravidelností.“ (s. 57) Tieto pravidelnosti diskutuje v štyroch základných tematických okruhoch – cesta k rodičovstvu, príbuzenské siete, vzťah k lesbickej komunite, „doing gender“ v homoparentálnej rodine, ktorým zodpovedajú kapitoly 6–9.

Z týchto „pravidelností“ by som chcela vyzdvihnúť najmä Nedbáľkovej pojednanie tzv. odčarovania prokreácie, jej samozrejmosti, ktorá sa predpokladá (často mylne a s veľkým sklamaním) medzi heterosexuálnymi párami a na ktorej „neprirodzenosť“ tak jasne narážajú lesbické páry. Ďalším závažným – aj teoretickým – problémom, ktorým sa Nedbáľková sústreďuje zaoberá, je rola tzv. sociálnej matky, tj. matky, ktorá dieťa (fyziológicky) nevynosiť a neporodí, ale je jeho spoluvychovateľkou, teda tým, koho bežne tiež nazývame veľavravným označením „rodič“. Sociálne matky, ako dokladuje aj ďalšia literatúra, zvyknú byť prehladané a často práve na ich bedrách leží zodpovednosť za (alebo tlak na) nastoľovanie lesbických rodín ako istej normy. Sú to práve ony, ktoré sa o svoje miesto v príbuzenskej štruktúre musia uchádzať najmä pred rôznymi inštitúciami.

Na záver niekoľko poznámok k používaným termínom a smerom, ktorými by sa mohlo uberať ďalšie skúmanie v oblasti.

Používanie pojmu „lesbické rodiny“ je praktické (rozumej stručné a akoby jasné), ale aj zavádzajúce. Podsúva, že by to mali byť rodiny samotné, ktoré majú nejakú – tu: lesbickú – sexuálnu orientáciu (čo je komplikovaný a aj Nedbáľkovou kriticky analyzovaný pojem sám o sebe). Pochopiteľne, dalo by sa argumentovať aj opačne – vymazaním „lesbickosti“ zo spojenia s rodinami sa vymazáva aj neheteronormatívna sexualita jej zakladateľiek. V diskusii, ktorá by ďalej mohla nasledovať, by sa potom k slovu pravdepodobne dostalo komplikované prepletenie sexualita a rodiny a ich normatívneho pôsobenia. Nenárokuje si na riešenie tohto tu terminologického problému, upozorňujem naň.

Autorka za hlavný metodologický problém akéhokoľvek výskumu rodín s neheterosexuálnym rodičovským párom

Poznámky

1 V experimentu byly nastaveny parametry tak, že v jednom případě nebyly uvedeny žádné podmínky, ve druhém bylo uvedeno, že pokud bude stejně dobrý kandidát a kandidátka, bude vybrána kandidátka, a ve třetím bylo uvedeno, že pokud bude kandidátka, která bude jen o málo horší než kandidát, bude vybrána kandidátka.

THE SECOND ISA FORUM OF SOCIOLOGY – SOCIAL JUSTICE AND DEMOCRATIZATION: ZPRÁVA Z KONFERENCE / Lucie Vidovičová, Lucie Galčanová a Iva Šmídová

Mezinárodní sociologická asociace (ISA) pořádala začátkem srpna tohoto roku již druhé sociologické fórum. Na setkání v Barceloně roku 2008, rámcovaném jako „Sociologický výzkum a veřejná debata“, ISA navázala tématem „Sociální spravedlnost a demokratizace“ v argentinském Buenos Aires (1.–14. srpna 2012). Fórum se ustavuje jako pravidelné setkání v období mezi hlavními kongresy ISA (ISA World congress, pořádanými vždy po čtyřech letech) a letos přilákalo 3 592 vědkyň a vědců (nikoliv výhradně) sociologické obce z 84 zemí celého světa a Latinské Ameriky především. Jak ve své úvodní řeči zdůraznila místopředsdkyně ISA a prezidentka fóra Margaret Abraham i předseda ISA Michael Burawoy, naposledy bylo velké setkání ISA v Latinské Americe v roce 1982 v Mexiku. Celá akce se nesla v duchu angažovaného přístupu ke vědě, ve vědě a aktivismu. Prezidentka konference, profesorka Margaret Abraham se sama výzkumně orientuje na gender, etnicitu, globalizaci, migraci či domácí násilí, ať už v jihoasijském či severoamerickém prostředí, a výrazně se angažuje – což zdůraznila jako cíl samotného Fóra i ve svém úvodním slovu – v aktivním zapojení do